

Ю.А. БАБІЧЕНКО, канд. техн. наук, НФаУ, м. Харків

М.О. ПОДУСТОВ, докт. техн. наук, НТУ «ХПІ»

ЕКОЛОГІЧНА ОСВІТА ЯК ПЕРЕДУМОВА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СОЦІАЛЬНОЇ ПЕРСПЕКТИВИ

У статті розглядається проблема необхідності реформування утворення й переходу до його екологізації у зв'язку зі сформованою екологічною кризою. Розглянуто етапи екологічного утворення і його роль у системі формування особистості. Особлива увага приділяється необхідності інтеграції утворення й культури з метою формування екологічної свідомості, необхідного для побудови екологічного суспільства.

The problem of necessity of education reform and transition to its ecologization in connection with the folded ecological crisis is examined in the article. The stages of ecological education and its role in the system of personality forming are considered. The special attention is spared to the necessity of integration of education and culture in order to form the ecological consciousness, which is necessary for the construction of ecological society.

Загальна постановка проблеми. Сучасна екологічна ситуація є результатом масштабної війни з природою, яку людство розгорнуло за останні три-чотири століття. В кінці XX ст. і на початку XXI ст. протиріччя між людиною і природою сягнули найвищої точки загострення: Земля виявилась малою і беззахисною перед людиною та її діяльністю. Вибухнула швидкоплинна глобальна екологічна криза, яка включає глобальне хімічне забруднення, втрата видів живого і природних комплексів, що веде до тотального спустошення [1, 2]. Сьогодні взаємовідносини людини і природи досить ясні: або людство зможе “вписатись” в параметри існуючої біосфери, збереже її, або загине разом з нею.

Для гармонізації стосунків між людиною і природою, а також для успішного розв'язання екологічної проблеми в сучасних умовах є необхідним перехід на якісно інший рівень знань. Цьому повинен сприяти розвиток екологічної освіти. Вона, в свою чергу, є невід'ємним компонентом такого відповідального інституту як система освіти, яка забезпечує соціалізацію молоді та її підготовку до життя в умовах конкретного суспільства. Система освіти виступає водночас хранителем і потужним генератором духовності, світоглядних і науково-технічних знань людства [3]. Саме освіта покликана відновити ієрархію цінностей, відродити культуру, забезпечити поступову зміну менталітету суспільства.

Безпосереднім є зв'язок проблеми з найважливішими науковими і практичними завданнями, які полягають у необхідності розробки і невідкладної реалізації рішень на виклик часу. Екологічна освіта на початку третього тисячоліття стала необхідною складовою гармонійного, екологічно безпечного розвитку суспільства. Ці питання знайшли відображення в Концепції екологічної освіти України. Екологічне виховання і інформування населення, підготовка висококваліфікованих фахівців названі в програмних документах найвизначнішого міжнародного форуму XX століття у Ріо-де-Жанейро, присвяченого навколишньому середовищу і сталому розвитку, одним з найважливіших і необхідних засобів здійснення переходу до гармонійного розвитку всіх країн світу [4]. В рамках Національної стратегії гармонізації життєдіяльності суспільства і збалансованого розвитку у контексті рішень Всесвітнього саміту в Йоганнесбурзі, що визначається пакетом офіційних документів, сформований наступний стратегічний пріоритет сталого розвитку: зростання інтелектуального потенціалу нації, інтенсивний розвиток освіти, особливо екологічних знань.

Аналіз стану досліджень і публікацій дозволяє дійти висновку, що проблема формування екологічного знання за рахунок системи екологічної освіти широко розглядається у вітчизняній та зарубіжній літературі. Засновник сучасної екологічної науки В.І. Вернадський також приділяв увагу подібним питанням. Його ідеї набули подальшого розвитку в роботах Д. Медоуза, Г. Хачатурова, Дж. Форрестера, Б. Коммонера, Е. Фадєєва, М. Лемешева, А. Кочергина та ін. [5].

Мета даної роботи полягає у дослідженні проблем і особливостей сучасної екологічної освіти в умовах загострення екологічної ситуації. Сьогодні вже слід не просто говорити про актуальність та необхідність приділення додаткової уваги питанням екологічної освіти та виховання, а слід переходити до формування нового світогляду, без створення якого неможливо прогнозувати оптимістичний розвиток людства.

Важливою умовою створення системи екологічної освіти є участь в цьому процесі всіх закладів та верств населення. В формуванні екологічної освіти повинні приймати участь: сім'я, освітні заклади всіх рівнів, суспільні, політичні та профспілкові організації, заклади культури, науки, туризму і спорту, засоби масової інформації.

Екологічна освіта повинна здійснюватись на протязі всього життя людини: від раннього віку до формування екологічного світосприйняття та свідо-

мої участі в екологічній діяльності. На рисунку наведена схема основних етапів здійснення екологічної освіти.

Рисунок – Цілі екологічної освіти на різних етапах її здійснення

Екологічна освіта виступає як засіб збереження і розвитку людини, продовження людської цивілізації. Її можна розглядати, по-перше, як просте

введення в навчальні програми розділів, присвячених природі та її охороні, а також шляхом організації екологічних конференцій, конкурсів та ін. По-друге, в освіті можна робити акцент на визначенні того, що природу потрібно не просто охороняти, а рятувати, тобто в навчальному процесі розкривається реальність небезпеки екологічної катастрофи, розглядаються глобальні та регіональні екологічні кризи, аналізуються їх причини, прогнозуються шляхи їх подолання. Для цього вже потрібно вводити спеціальний предмет екологічного змісту, що забезпечить можливість інтегрувати різні аспекти екологічних знань і реалізувати комплексне розкриття проблем екології.

Третій підхід до екологічної освіти вимагає зміни стереотипів мислення, виходу на нове мислення у всьому навчальному процесі, у всіх дисциплінах. Екологічна зміна стереотипів припускає відмовлення від признання пріоритету сили конфронтації, від гігантоманії, від позиції підкорювача і перетворювача природи. Для цього необхідна корінна перебудова всього змісту навчання, глибока екологізація структури і змісту всіх навчальних дисциплін [6].

Екологічна підготовка є цілісною та завершеною при набуванні та постійному розвитку людиною таких трьох компонентів:

- 1) оволодіння науковою системою знань у галузі екології;
- 2) гуманістичне світовідчуття, усвідомлення людини к частини природи;
- 3) вольовий чинник, що є необхідною умовою реалізації знань людини при практичних діях.

Екологічна освіта у вищих навчальних закладах є продовженням попередніх етапів екологічної освіти і наступним, більш високим рівнем у системі безперервної багатоступеневої екологічної освіти. Сучасна освіта у вищих навчальних закладах пронизана духом технократизму. Духовне відродження суспільства можливе лише на основі відродження освіти, подолання в ній технократизму за рахунок найглибшої гуманізації. В системі екологічної освіти можливо сформувати екологічне мислення й екологічну культуру, тобто здатність вести екологічно доцільну діяльність, відповідальну стосовно навколишнього середовища.

Екологічна культура – це здатність людини усвідомлювати своє місце у світі та місце світу в своєму житті; це здатність жити природно з точки зору довкілля, з точки зору майбутніх поколінь [7]. Культура – це функція виховання і світосприйняття взагалі. Екологічна культура не пояснюється і не вивчається, вона формується у сім'ї, у школі, у книгах, тобто знову необхідно

зазначити про етапи екологічної освіти та виховання у системі безперервної екологічної освіти.

Говорячи про аспекти екологічної культури, освіти та виховання як взаємопов'язаних та невід'ємних елементів, постійно фігурує така категорія психології як свідомість, а саме екологічна свідомість. Екологічна свідомість є основним предметом екологічної психології, що підтверджують праці С. Дерябо, В. Скоробець, В. Ясвін [8]. Завданнями екологічної психології насамперед виступають: аналіз розвитку екологічної свідомості; розробка типології екологічної свідомості; аналіз розвитку екологічної свідомості в процесі онтогенезу; аналіз механізмів формування та функціонування екологічної свідомості; аналіз індивідуальної та групової специфіки екологічної свідомості в різних соціальних і професійних групах. Екологічна психологія як наука нині ще не є остаточно сформованою, бо виникла зовсім недавно – наприкінці ХХ ст., – проте у зв'язку з пошуками виходу з екологічної кризи набуває актуальності. Сьогодні тільки фахівців до програми підготовки з психології включений курс з екологічної психології. Але становище граничне з екологічною катастрофою вимагає введення цього курсу в програми підготовки всіх майбутніх спеціалістів.

Нові підходи до екологічної освіти повинні знищити розрив між людиною і природою, призвані повернути первісну єдність цих двох компонентів системи на новому рівні, що може бути названим екологічним суспільством [9]. Екологічне суспільство базується на цілісності системи «людина – природне середовище», що включає цілісність культури, суспільства та людини. Створення екологічного суспільства передбачає зміну структури особистості з агресивно-споживацької на творчу. Її становлення призведе до гармонії відносин людини з людиною і в його взаємодії з природою. Головне завдання екологічного суспільства – підвищення ступеня упорядкованості біосфери в цілому як сфери єдності людини і природи. Це повинно вести до зростання різноманітності та стійкості системи «людина – природне середовище». Екологічне суспільство об'єднує людину з природою і робить переваляючим більш високий моральний імператив – рівноцінність всього живого.

Щоб вирішити екологічну проблему, необхідно переходити з споживацького до альтернативного типу цивілізації, що базується на самообмеженні, яке з метою дієвості повинно ґрунтуватись не на примусі, а на свідомому волевияві. Таке можливо лише при моральному самовдосконаленні людини і становленні творчої структури особистості, що складається з єдності істини,

добра й краси. Поняття творчої структури особистості не є чимось принципово новим, воно знайшла своє відображення в античній філософії, індійській культурі, гуманізмі Конфуція, Відродження та ін. Екологічний гуманізм присутній у формі почуття відповідальності людини за стан довкілля і розвитку творчих сторін людського істота, які роблять його більш людським та повноцінним.

Все вищезазначене можна підсумувати такими **висновками**. Освіта є одним з найважливіших та дієвих інструментів гармонізації взаємовідносин людського суспільства з навколишнім середовищем. Така гармонізація розуміє розвиток освіти як цілісної інтегративно-різноманітної системи та її екологічний синтез з іншими галузями культури і науки.

Нове положення людини по відношенню до природного середовища, зростання його технічної потужності потребує істотної модифікації освіти, якщо вона хоче адекватно відображати ситуація і вивести суспільство з теперішнього стану екологічної кризи. На даному етапі для освіти стає характерною її переорієнтація, що є тенденцією екологізації. Дана тенденція – насущна потреба нашого часу, її розвиток призвано вирішити екологічну проблему як на глобальному, так і на регіональному і локальному рівнях.

Екологічна освіта, як цілісне культурологічне явище, що включає процеси навчання, виховання розвитку особистості, повинна спрямовуватись на формування екологічної свідомості та екологічної культури, як складової системи національного виховання населення, екологізацію навчальних дисциплін та програм підготовки.

Список літератури: 1. Семиноженко В.П., Канило П.М., Остапчук В.М. и др. Энергия. Экология. Будущее. – Х.: Прапор, 2003. – 464 с. 2. Конюхов В.Ю. Экология. Глобальные проблемы окружающей среды и природопользования. – М.: СГУ, 2001. – 92 с. 3. Пономарьов О.С. Принципи логіки управління у підготовці національної гуманітарно-технічної еліти // Теорія і практика управління соціальними системами. – Х: НТУ “ХПІ”, 2004. – № 1. – С. 37 – 45. 4. Бондар О.І., Корінько І.В., Ткач В.М., Федоренко О.І. Основи екології. – К.-Х.: ДЕІ-ГТІ, 2005. – 235 с. 5. Носова О.В., Матвеев С.П. Проблемы экологизации образования в современной высшей школе // Проблемы та перспективи формування національної гуманітарно-технічної еліти. – Х.: НТУ “ХПІ”, 2004. – Вип. 3 (7). – С. 249 – 256. 6. Кравченко Л.М. Екологічна освіта як формуючий фактор якості життя. // Экология и здоровье человека. Охрана водного и воздушного бассейнов. Утилизация отходов. – Х.: УГНИИ «УкрВОДГЕО», 2004. – Т. 1. – С. 115 – 118. 7. Межжерина Я. О духовности и экологической культуре. // Рідна природа. – К.: ТОВ «Гнозис». – № 3 – 4. – 2004. – С. 61 – 62. 8. Львовичкіна А.М. Основи екологічної психології. – К.: МАУП, 2004. – 136 с. 9. Горелов А.А. Экология. – М.: Центр, 2002. – 240 с.

Надійшла до редколегії 12.04.08